

Gotara Dijkolonyal Û Wêneyê Serdestiya Tırkan Dı Kovara Hawarê De

Zülküf ERGÜN*

1. Destpêk

Di sedsala nozdehan de, piştî ku di nav sînorên siyasî yê dewleta Osmanî de, bi taybetî li herêma Balkanan, serhildanên neteweyî rû dan, kurd jî ketine nav liv û tevgerê. Bo yekem car, Hacî Qadirê Koyî bû berdevkê vê serdema nû û dengê pêşwext ê gotara dijkolonyal di edebiyata kurdî de. Hacî, Kurdistan wek welatekî “bindest û pestkirî” pênase kir û riya serxwebûnê nîşanî kurdan da. Li ser vê zemînê piştî Meşrûtiyeta Duyem, ronakbîr û çalakgerên kurd ên li Stenbolê bi riya komele û kovar û rojnameyên xwe xwestin vîneke siyasî û civakî çê bikin û rêberiya gel bikin. Ev hewldan negihîştin armanca xwe û di encama Cenga Cîhanê ya Yekemîn de welatê kurdan di nav çar dewletên neteweyî de hat parvekirin û di wateya modern de Kurdistan bû welatekî kolonî û navûnîşanên wê yê dîrokî, civakî û çandî ketin ber pêla qedexê û asîmîlasyona çar dewletên neteweyî yê serdest.

Li hember vê rewşê, li Tirkîyeyê çendîn serhildanên bêencam çê bûn û di dawiya her serhildanekê de zext û metirsiya

li ser kurdan û welatê wan her ku çû zêdetir bû. Di zemîneke weha de pêşengên siyasî, civakî û ronakbîrî yê kurdan jî ji neçarî riya koçberiyê dan ber xwe û ji bo rizgarkirina canê xwe û peydakirina derfeta têkoşinekê mecbûr man ji welat derkevin. Kovara *Hawarê* jî di çarçoveya rewşê siyasî ya weha de li ser destê çalakgerên siyasî yê penaber di sala 1932yan de li Şama paytexta Sûriyeyê derket ku di wê serdemê de ev welat di bin rêvebirîya Fransayê de bû. Damezrînerê kovarê Celadet Alî Bedirxan û birayê wî Kamiran Alî Bedirxan, berî avakirina Komara Tirkîyeyê, piştî ku ji aliyê kemalîstan ve biryara bidarvekirina wan hat dayîn, bi dizî ji Tirkîyeyê derketin. Her du bira pêşî çûn Ewrûpayê û çend sal paşê jî hatin Sûriye û Lubnanê û li wir bi cih bûn. Nivîskarên din ên *Hawarê* jî çend kes ne tê de piraniya wan di encama têkçûna serhildana Şêx Seîd de ji welatê xwe reviyên û hatin li Sûriyeyê niştecîh bûn, ku bi xêra fransiyan tê de azadiyeke nisbî hebû.

Kovara *Hawarê* di zemîneke weha de û li ser destê van kesayetên siyasî, yê ku di qada siyasetê de negihîştibûn armancên xwe, bû zimanhalê edebiyateke neteweyî û dirêjepêdera hêvî û daxwazên neteweya kurd. Loma jî nivîskarên *Hawarê* her tim wêneyê serdestî û sitemkariya dewleta tirk/romê ya li ser kurdan û Kurdistanê anîn ber çavan û hêrs û vîna gel zindî hiştin. *Hawarê* bi gotar, helbest, çîrok, şanoname, sehîfî (ceribandî) û hevpeyvînên xwe ji aliyekî ve nasname û hişmendiya neteweyî geş kir, ji aliyê din ve jî berê

* Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstitûya Zimanên Zindî, Beşa Ziman û Çanda Kurdî
zulkufergun@artuklu.edu.tr

vê hêrs û kerba gel da desthilata kolonyal a tirkan û Kurdistan wek welatekî kolonîkirî, kurd jî wek gelekî bindest û çewisandî pênase kirin. Ji ber vê jî, em ê di vê xebatê de hewl bidin bi perspektîfa teorî û lêkolînên kolonyalîzmê di kovara *Hawarê* de rewşa kolonyal a Kurdistanê, wêneyê serdestiya dewleta tirk, rêbaza vejandina bikerên çewisandî, awayê çêkirina mertalê zanistî yê dijkolonyal li hember şûrê zanista kolonyal destnîşan bikin û gotara dijkolonyal a nivîskarên *Hawarê* berçav bikin.

2. Kurdistan Wek Welatekî Kolonîkirî û Rewabûna Tundûtîjiyê

Eger em kolonyalîzmê wek dagirkirin û kontrolkirina welat û malên mirovên din û destêwerdana pergala siyasî û çandî ya welatekî pênase bikin (Loomba, 2000: 19), bêguman rewşa Kurdistanê û gelê kurd ya di wê serdemê de bi kolonyalîzmê dikare bê şîrovekirin. Lewra mîna ku Aime Cesaire jî dibêje, gelên kolonîkirî ew gel in ku kanî avên wan hatine miçikandin, çanda wan hatiye binpêkirin, damûdezgehên wan hatine hilweşandin, axa wan hatiye dagirkirin, dînê wan hatiye belawelakirin, berhemên wan ên hunerî yên şikomend hatine jinavbirin û derfetên wan ên boş hatine talankirin (Cesaire, 2005: 78). Ev gotin nîşan didin ku kolonyalîzm ne tenê ezmûneke dîrokî ya welatên Ewrûpayî ye li hember welatên Asya û Afrîqayê, kolonyalîzm şêweyekî serederîkirinê (muamele) ye û navê bindestkirin û bêhêzkirina gel û welatekî ye ji aliyê hêzeke serdest ve. Ji ber vê jî hebûn û nebûna kolonyalîzmê ne bi demeke diyarîkirî, ne jî bi dewletên

diyarîkirî ve dikare bê sînorkirin, lê bêtir bi naverok û şêweyê serederîkirina xwe dikare bê destnîşankirin. Ji ber vê çendê ye ku civaknasê Amerîkî Michael Heacter behsa kolonyalîzma navxweyî dike û berxwedana li hember vê kolonyalîzmê jî wek cureyekî netewetiyê dide zanîn. (Özkırımlı, 2013: 118).

Di rewşa welatekî kolonîkirî de bi armanca şikandina hêza desthilata kolonyal di nav ronakbîr û edîbên gelên kolonîkirî de gotareke dijkolonyal peyda dibe ku li hember hebûna kolonyalîzmê tundûtîjiyê (xuşûnet, şîdet) rewa dikin. Frantz Fanon, di berhema xwe ya navdar *Yeryüzünün Lanetlileri* (Lenetiyên Cîhanê) de, bêdengkirina meydanxwaziya kolonyalîstan û şikandina tundûtîjiya wan wek erkekî rewîştî/exlaqî li qelem dide (Fanon, 2001: 42) û hilweşandina dinyaya teng a kolonyalîzmê ya tijî qedexa bi tundûtîjiyeke reha (mutleq) mumkîn dibîne (2001: 35). Lewra, bi dîtina wî, kolonyalîzm ne makîneyeke xwedan fikir e, ew tundî ye û li hember tundiyeke mezintir serê xwe ditewîne (2001: 57). Ji ber vê çendê, edebiyata li hember kolonyalîzmê edebiyateke şer e. Di vê edebiyatê de, ji bo bercestekirina hebûna neteweyî, gel ji bo şer tê gazîkirin, ji bo teşedana hişmendiya neteweyî bi riya çîrokên trajîk û helbestan, wêneyên çewisandina welat û hovîtiya dijminê serdest tê nîşandan û endamên neteweya kolonîkirî bi hilgirtina berpirsiyariya neteweyî tîr peywirdarkirin (2001: 222).

Mirov dikare bibêje ku ev tesbît ji bo hemû edebiyatên dijkolonyal kodên hevbeş in û wek edebiyateke dijkolonyal di

deqên edebî yên *Hawarê* de jî em rastî van kodan tên. Lewra nivîskar û helbestvanên *Hawarê* di nav realîteyeke kolonyal de çavê xwe vekirin û, bi gotina Hebeş (1996: 29), di nav şeş salan de bûn şahidê lidarxistin û têkçûna du serhildanên mezin. Loma qelema wan karî wêneyê bindestî û çewisandinê bikêşe û bi riya her du serhildanên têkçûyî yên Şêx Seîd û Agiriyê rewşa welat bi awayekî zindî raxe ber çavan.

Di *Hawarê* de Kurdistan meydana şer e, di bin destê dijmin de dinale û li çiya û bajarên wê berxwedan li dar e. Herwekî ku di helbesta “Tola Welêt” de tê nîşandan, welat gelek nexweş e, ji ken û geşiya berê tiştêk nemaye, welat îro dilreş û bêmad e. Loma jî bi kurên xwe re naaxive. Kul û kovanan ji her alî ve welat dorpêç kiriye û ji ber vê jî dinale (Hawar, 2012: 24). Dema welat di bin dagirkeriya dijmin de dinale kurd jî wek gelekî bindest di rewşeke şerpeze de ne. Loma Kamiran Alî Bedirxan di helbesta “Welat û Dilê Min” de destnîşan dike ku di riya welat de hezaran kes mirine, gelek kes sêwî û bê mal, bê gund û bajar mane (Bedir-Xan K., 2012: 216). Celadet Alî Bedirxan jî, di çîroka xwe ya “Ber Tevna Mehfurê” de, Bakurê Kurdistanê di bin dagirkeriya tirkan de nîşan dide û diyar dike ku bi destê wan gelek serek, şêx û mezinên kurdan hatine bidarvekirin, jin û zaroyên wan hatine kuştin, mal û milkên wan hatine talankirin û jin û zarokên wan ên bêxwedî li bajarên xerîb birçî û tazî hatine hiştin (Bedir-Xan C., 2012: 51). Celadet dîsa di “Tola Karwên” de êş û azara gelê kurd û rewşa wan

a kolonyal bi awayekî trajîk li ber çavan radixe. Lewra di bin çavdêriya eskerên dijmin de karwanek di rê de ye. Keç, kur, zaro, eşîr, cotkar, axa, mîr, mela, şêx û seyda di nav êş û keserê de di bin berf, pûk, zîpik û teyrokê de tazî û birçî ne û di bin tajangên eskeran de dinalin (Bedir-Xan C., 2012: 273-274).

Ev hemû dîmenên trajîk di encama serînegirtina serhildanên neteweyî yên kurdan de qewimîne; ji ber vê jî, di gelek deqên *Hawarê* de amaje bi serhildanên Şêx Seîd û Agiriyê tê kirin. Di *Hawarê* de ev serhildan yan wek mijarên esasî tên behskirin yan jî digel mijarên din tên bibîrxistin. Di çîroka “Ber Tevna Mehfurê” de, bavê Rindê û Zîzê Bengî Axa, birayê wan ê mezin Zinar û çend pismamên wan di serhildana Şêx Seîd de, di “şerê serxwebûna kurdan de ji bo welat û milletê xwe” hatine kuştin (Bedir-Xan C., 2012: 51). Di Çîroka “Dildiziya Gulekê” de bûyerên çîrokê di parîzekê (park/baxçe) de diqewimin ku di bin wê parîzê de kortaleke tarî heye û Şêx Seîd û hevalên xwe tê de veşartîne (Bedir-Xan K., 2012: 69). Di “Li Ber Tirba Şêx Seîd” de, Kamiran Alî Bedirxan gazî Şêx Seîd dike û dibêje, “gora wî hêj nerm e, tirba wî nenavkirî û bêrewş e, navê wî li ser riya Pîran, Xarpût û Diyarbekirê bi xwînê hatiye nivîsîn. Rêç û şopa piyên wî di çiyayên Kurdistanê de tên dîtin” (Bedir-Xan K., 2012: 261). Kamiran Alî Bedirxan di çîroka xwe ya “Mêrê Min di Şerî de ye” de jî, bê ku navê serhildanê bide, di destpêka çîrokê de dibêje, “di welatî de şerekî xurt û serhildaneke mezin çê bûye” (Bedir-Xan K., 2012: 95) û van

serhildanan ji çîroka xwe re dike paşxane. Di “Tola Karwên” de, Celadet di encama van serhildanan de behsa sirgûnkirina karwanekî kurd dike û dîsa serhildan di paşxaneyê vê bûyerê de cih digire (Bedir-Xan C., 2012: 273). Di şanomeya “Hevind” de, Celadet behsa şerê dawî yê serhildana Agiriyê dike û cihê qewîmîna vê şanomeyê jî Çiyayê Agiriyê ye (Bedir-Xan C., 2012: 322-334). Cegerxwîn di “Şehname Şehîdan” de kesayetên van serhildanan wek qehremanên neteweyî nîşan dide û hêvî dike ku careke din serê xwe rakin û pêşengiya kurdan bikin (Cegerxwîn, 2012: 291-292). Di çîroka xwe ya “Li Goristana Amedê” de Osman Sebrî di xewna xwe diçe Diyarbekirê, li Derê Çiyê cihê bidarvekirina Şêx Seîd bang lê dike û dibêje, “Ey ke’ba qewmîyeta min Şêx Seîdê Kal!” (Sebrî, 2012: 349) Nûredîn Êsif jî di “Keskesor”ê de amaje bi serhildana 1925an dike ku di wê serdemê de şervanên kurd dikevin nav bajêr û piştî şikestinê vedikişin (Êsif, 2012: 503). Bi vî awayî derdikeve holê ku di *Hawarê* de her du serhildanên Şêx Seîd û Agiriyê wek serhildanên dijî kolonyalîzma dewleta tirk tên nîşandan û wek remzê berxwedana gelê kurd û hewldana rizgariya neteweyî tên pênasêkirin.

Di vê çarçoveya dîrokî û siyasî de, herçend piştî têkçûna serhildanên Şêx Seîd û Agiriyê kovara *Hawarê* xwest destê xwe ji siyasîetê bişo û tenê bi karê çandî re jî mijûl bibe, berdewamiya desthilata kolonyal û ezmûn û bîranînên nivîskarên *Hawarê* nehişt ku siyasîet û tundûtîjî ji rojeva wan derkevin. Ev rastî di

nivîsa Celadet Alî Bedirxan a bi navê “Gazinda Xencera Min” de bi awayekî aşkera derdikeve holê. Lewra, piştî çendîn salan, dema Celadet xencera xwe ya jenggirtî ji bo tûjkirina serê qelema xwe ji banê kitêbxaneyê derdixê, neçar dibe ku guh bide gazindên wê. Xencer bi dûvdirêjî behsa qenciyên xwe dike û diyar dike ku bê wî tu tişt, ne ziman, ne xwendin û ne jî nivîsîn naçe serî. Ji serdemên dêrîn heta roja îro di parastina hebûn û çanda kurdan de behsa rola xwe dike û ji Celadet dixwaze ku jê dûr nekeve (Bedir-Xan C., 2012: 179-180).

Bi dîtina Firat Aydinkaya, Celadet Alî Bedirxan, bi vî nivîsê, li hember înkâr û asîmîlasyona kurdan tundûtîjîyê rasyonelîze dike, erkê wê jinûve pênasê dike û tundûtîjîyê wek bikerekî siyasî yê damezirîner destnîşan dike (Aydinkaya, 2010: 214). Lewra, herwekî li jorê hat behskirin, li gor paradîgmaya dijkolonyal, rizgariya neteweyî bê tundûtîjîyê ne mumkîn e. Ji ber vî di kovara *Hawarê* de, xencer wek sembola tundûtîjîyê di gelek deqan de derdikeve pêşberî me. Di çîroka “Gulê” de, Gulê bi armanca parastina welatê xwe serê zabitê dijmin bi xencerê dibire (Êsif, 2012: 490). Di gotara “Xwe Binas” de, Celadet xortên kurd li ser xencarê dide sondxwarin (Bedir-Xan C., 2012: 286). Di şanomeya “Hevind” de, dema dijmin dora serhildêrên Çiyayê Agiriyê digirin, kalek dest davêje xencerê û li ser xencerê dibêje, “lê xencerê, lê xencerê / Qevdreşê kal nezerê / Ez li te geriyam delalê! Çavreşê delalê! Tu kanê, enî zêrê kanî” û êrîşî dijmin dike (Bedir-Xan C., 2012: 330). Di

çîroka “Ber Tевна Mehîûrê” de, xencera Bengî Axayê şehîd bi dîwar ve hilawestî ye, zarokên wî di dema tengî û zîziyê de ziyareta xencerê dikin û bavê xwe bi bîr tînin (Bedir-Xan, 2012: 54). Ev mînak nîşan didin ku di *Hawarê* de xencer wek sembola tundûtîjiyê hêmayeke dijkolonyal e û parêzer û berevanê welatekî kolonîkirî ye.

3. Wêneyê Serdestiya Tirkan di Hawarê de

Kurdistan herçend ji aliyê çar netewe-dewletên cîran ve hatibe kolonîkirin jî di *Hawarê* de tirk wek kolonyalîstên welat tîn nîşandan. Nivîskarên *Hawarê* her tim li dijî sîbera vî dijminê serdest di nav têkoşînê de ne û bi wan re diaxivin. Bêguman, para serhildanên Şêx Seîd û Agiriyê diyarker e di wê yekê de ka çima, ji nav her çar dewletên kolonyal ên Kurdistanê, dewleta tirk wek kolonyalîstên welat hatiye hîlbijartin. Lewra, nivîskarên *Hawarê*, bi awayek ji awayan, leheng û piştevanên çalak ên van her du serhildanan bûn. Loma, di piraniya deqên *Hawarê* de, tirk di van her du serhildanan de êrîşî gund û bajarên kurdan dikin, xelkê sirgûn dikin, li çiyayên Kurdistanê şervanên kurd dorpêç dikin, serhildêran bi dar ve dikin û xelkê mayî jî birçî û tazî dihêlin.

Di helbesta “Tola Welêt” de, “tirko destê xwe dirêjî welat kiriye, xwîn rijandiye, mîr û melayan bi dar ve kiriye û xort û xurtan ji nav biriye” (Hawar, 2012: 24). Di şanonameya “Hevind” de, dewleta tirk dora Çiyayê Agiriyê girtiye û bi balafirên xwe yên cengî bombe davêje ser şervanên kurd (Bedir-xan C., 2012:

324). Di çîroka “Gulê” ya Nûredîn Ûsif de, leşker êrîşî gundê Şadiyan dikin (Ûsif, 2012: 489), di “Keskesor”ê de jî, piştî têkçûna serhildana Şêx Seîd, esker wek gurên birçî dikevin nav bajêr, hin kesan di cih de dikujin, hin kesan bi dar ve dikin û zaro û jinên ducanî jî didin ber singûyan (Ûsif, 2012: 503).

Ev hemû dîmenên serhildanên Şêx Seîd û Agiriyê ne. Lê belê, ji bilî vana, Kamiran Alî Bedirxan di çîroka xwe ya “Eyloyê Pîr” de, mîlîlaneya navbera tirk û kurdan vedigerîne serdemên kevintir. Ji ber vê çendê, dema Gurgînê kurê mîrê Cizîra Botan, rojekê, di şerekî mezin de zora “tirko” dibe, xelkê Kurdistanê bi tevahî pê şa dibin û Mîr dixwaze ji ber vê serkeftina mezin diyariyeke biqîmet bide kurê xwe (Bedir-Xan K., 2012: 340). Ev jî nîşan dide ku li ber çavên nivîskarên *Hawarê* tirk ne tenê dijminên îro ne, di heman demê de dijminên dîrokî ne jî û heta bibêjî li ber çavên wan reş û tarî ne.

Tirk di *Hawarê* de, bi gotina Louis Althusser, bi amrazên xwe yên zext û zordariyê (Althusser, 1989: 28) serdestiyê li kurdan dikin. Lewra tirk dewlet in, esker in, jendirme ne, zabit in, serleşker in, onbaşî ne, çawîş in, mulazim in, yûzbaşî ne, serhosta ne; xwedan top, cebilxane û balafir in, li baregehên xwe yên eskerî kurdan dikujin; her tim di nav êrîşê de ne, dema bi kurdan re diaxivin bi zimanê xwe yê serdest, bi tirkî, heqaretan li wan dikin, dema serhildanên wan ditepisînin alaya xwe ya ku nîşaneyê serdestiyê ye li ser banên damûdezgehên mîrî bi dar ve dikin. Ev jî nîşan dide ku di *Hawarê* de tirk, wek hêzeke

kolonyal, bi hemû simbolên xwe yên çewsîner li ser serê kurdan mîna hêmayeke tirs û hişyariyê hatine nîşandan.

Wêneyê serdestiya tirkan di *Hawarê* de gelek caran rasterast, hin caran jî bi riya metaforan hatiye nîşandan. Di çarçoveya vê serdestî û bindestiyê de, Cegerxwîn, di fabla xwe ya “Serxwebûna Mirîşkan” de, serdestiya tirkan û bindestiya kurdan bi hin metaforên watedar berçav dike. Cegerxwîn di vê helbestê de mezinên kurdan bi dîkan, şervanên kurd bi mirîşkan û gelê kurd jî bi elok, tûtik û qazan simbolîze dike (Cegerxwîn, 2012: 335-337). Taybetiya van ajelan ew e ku baskê wan heye lê nikarin bifirin. Li hember vê, serokê tirkan bi bûm, serleşkerê wan bi baz û leşkerên wan jî bi teyran simbolîze dike. Taybetiya van ajelan jî ew e ku xwedî bask in û dikarin bifirin. Cegerxwîn bi vê hêmaya helbestî, bendebûn û bindestiya kurdan û rewşa wan a kolonîkirî, bi nefirînê û serdestî û hukumraniya tirkan jî bi şiyana wan a firînê, anku bi hêza wan a kolonyal, destnîşan dike.

Di *Hawarê* de, tirkî jî nîşaneyê serdestiya tirkan e û amrazê serkutkirin û heqaretê ye. Ji ber vê, dema tirk bi kurdan re diaxivin, bi tirkîyeke tijî ferman û heqaret xîtabî wan dikin. Di vê fabla Cegerxwîn de jî, dema dîk (mezinê kurdan) bi armanca bidestxistina “îstîqlal” a kurdan amadekariyê dike û dixwaze rûbirûyê tirkan bibe, baz bi awayekî amirane jê re dibêje, “Ûlan sen nerelisin” “Sizin burda ne iş war” û bi vî awayî tirkîyê wek amrazê êrîş û heqaretê bi kar tîne (Cegerxwîn, 2012: 336-337).

Di *Hawarê* de kesayetiyên ku dewleta tirk temsîl dikin xwedan taybetiyên nerênî ne, lewra her tim li kurdan zilm dikin, davêjin ser gund û bajaran û wan talan dikin. Di “Tola Karwên” de, dema kurdên sirgûnîkirî di nav koma muhafizên siwarî, jendirme, eskerên reş, onbaşî, çawîş û mulazimek de tîr birêkirin, esker tajangan diweşînin wan û di cihê tajangan de xwîn ji canê wan tê der. Qêrîn, nalîn û axîn ji xelkên karwan bilind dibin, lê jendirme dil bi wan naşewitînin û bi tirkî dibêjin, “Hey kafir kurd yürü”. Di rê de dema berf û pûk karwan digire, mulazim ji bo hespê xwe germ bigire kulavê kalekî jê distîne û davêje ser piştê hespê xwe. Bi şev zabit, jendirme û esker xwe di bin banekî de dihewînin; lê keç, kur û jinên kurd li derve di bin berf û baranê de dimînin. Sibehê çawîş bi tajangan dikeve nav karwan û dibîne ku ew kalê ku kulavê wî jê hatibû stendin miriye. Dema çawîş vê rûdanê ji mulazim re radigihîne, bi tirkîyê xwe ya serdest dibêje, “Efendim işte halo / Geberdi gitti kalo / Hiç demedi lo lo.” Mulazim jî di bersiva xwe de dibêje, “Ulan be” û kêfxweşiya xwe diyar dike. Mulazim û eskerên wî wisa ji kurdan nefret dikin ku mirina kurdan ji bo wan cihê kêfxweşiyê ye. Ji ber vê, dema xelkê karwan ji westan û bêhaliyê di rê de dimînin û dimirin, mulazim pê kêfxweş dibe û dibêje, “bi kêmbûna pûran dê bi ser keve tûran.” Loma jî berê xwe dide onbaşî, çawîş û eskeran û careke din bi tirkîyê xwe ya serdest dibêje, “Arkadan yandan sürün düşürün be topdan.” Li ser vê fermanê esker bi tajang û şûran dikevin nav karwan û hemûyan dikujin (Bedir-Xan C., 2012: 274).

Bi vî awayî, Celadet, di vê helbestê de, ji aliyekî ve tirkî wek zimanê serdestan ê heqaretkirinê nîşanî me dide, ji aliyê din ve balê dikêşe ser hişmendiya bikerên kolonyalîst ku ajelên xwe jî ji gelên kolonîkirî çêtir û hêjatir dibînin. Ev jî vê gotina Frantz Fanon tîne bîra me ku dibêje kolonyalîst dema behsa xelkên kolonîkirî dikin, zimanê ajelnasiyê bi kar tînin û her tim ji bo pênasekirina wan, bêjeyên ku peywendiya wan bi ajelan re heye bi kar tînin (Fanon, 2001: 40). Di vê helbestê de jî mirina zilamê kal bi bêjeya “geberdi” û birêvebirina karwan jî bi bêjeya “sürün”ê tê destnîşankirin, ku peywendiya van her du bêjeyan jî bi ajelan ve heye. Ji ber vê çendê, Aime Cesaire kolonyalîzmê digel objebûnê yek dibîne (Cesaire, 2005: 77) û bi vî awayî amaje bi bêvînkirina mirovên kolonîkirî dike.

Celadet Alî Bedirxan, di çîroka “Ber Tevna Mehfûrê” de, careke din balê dikêşe ser zilma bikerên kolonyalîst û wek çekekî bikaranîna zimanê tirkî li hember xelkê bindest. Di vê çîrokê de, Rindê û Zîzê di kargeheke mehfûran de dixebitin. Bi tirkî nizanin û serhostayê wan bi tirkî dijûnên wan dide. Dema Rindê û Zîzê diaxivin dibêje, “Yine mi lakırdı kurd piçleri.” Her du keçik têdigihîjin ku serhosta li wan heqaret dike, lê dîsa jî ji neçarî dijûnên wê dadiqurtînin. Ji bilî Rindê û Zîzê keçikên din ên kargehê kêr zêde bi tirkî dizanin û Celadet sedema hînbûna wan a tirkî bi xweparastinê ve girê dide (Bedir-Xan C., 2012: 53), lewra tirkî li ser zimanê bikerên kolonyalîst wek çek tê bikaranîn û bikerên çewisandî ji bo xwe biparêzin tirkî hîn

dibin. Wek ku tê dîtin, di vê çîrokê de jî, dema zimanê tirkî wek hêmayeke kolonyal arasteyî bikerên bindest dibe, bi hemû hêza xwe ya biçûkkirinê di ser serê wan de wek bombeyekê tê xwarê û dibe nîşaneyê eş û azardanê.

Celadet Alî Bedirxan, bi navê Herekol Azîzan, di hevpeyvîna “Biyaniyekî di Kurdistanê de Çi Dîtine” de li ser zimanê rojnamenivîsekî biyanî careke din balê dikêşe ser kiryarên leşkerên dewleta tirk û tehdaya wan a li ser gelê kurd. Rojnamenivîs diyar dike ku di nav şeş mehên ku li Kurdistanê geriyaye gelek bûyerên tirsnaq dîtine û destnîşan dike ku rojekê di rê de kurdekî kal ê pêncî-şêst salî dibîne ku zarokê du salî di himbêza wî de ye. Di rê de jendirmeyekî tirk ê bîst salî dijûnî wî dide û dirêjî wî dike. Bi tajangan lê dixê, lê zilamê kal ji bo parastina zarokê biçûk ê di himbêza xwe de li jendirme dinêre û digel êşa canê xwe bi rûyê wî de dikene (Azîzan, 2012: 310). Herweha ev rojnamenivîs rojekê jî diçe gundekî serdana dostekî xwe yê 102 salî. Jendirme bi armanca berhevkerina çekan davêjin ser wî gundî. Xortên gund dibin û serê wan winda dikin. Digel ku di gund de kêrikek jî nîne bela xwe di zilamê kal jî didin. Wî davêjin erdê, pêncî çov li bin lingên wî dixin heta ku xwîn ji lingên wî vedizike. Ji ber vê kalo dikeve nav ciyan. Dema rojnamenivîs sedema lêdanxwarina wî jê dipirse, pêşî dibêje ji ber ku ez kurd im, paşê bi tirs li dora xwe dinêre û dibêje na, ez şaş bûm, berê ez kurd bûm, niha ez tirk im. Di vî welatî de her kes tirk e. Celadet li ser zimanê rojnamenivîs dîsa bi van gotinên

tirkî “Türk en büyük millet, Türkiye’de yaşar Türk, yok başkası” balê dikêşe ser serdestiya tirkan û armanca wan a jinavbirina kurdan (Azizan, 2012: 309-311). Bi vê ragihandinê Celadet Alî Bedirxan rûyê zordar û asîmîleker ê dewleta Tirkîyeyê nîşanî me dide ku bi tu awayî tehemulî hebûn û nasnameya kurdan nake.

4. Vejandina Bikerên Çewisandî di Hawarê de û

Tolhildan Wek Hêmayeke Dijkolonyal

Li ser vejandina bikerên [fa’îl] çewisandî û komelên kolonîkirî boçûnên ciyawaz hene di nav teorîdanerên kolonyalîzmê de. Bi ya Gayatri Spivak, vejandina dengê komên bindest û bikerên çewisandî mumkîn nîne (Loomba, 2000: 261). Li hember vê, bi nêrîn û helwesta xwe ya erênî, Frantz Fanon di nav teorîdanerên dijkolonyal de, bi gotina Albert Memmi, wek “pêxemberê cîhana sêyemîn û qehramanê romantîk ê hilweşandina koloniyê” derdikeve pêş (Loomba, 2000: 169) û baweriya wî bi vejandina bikerên çewisandî heye. Fanon, rizgariya ji kolonyalîzmê di çarçoveya neteweyî de mumkîn dibîne. Bi dîtina wî tiştê ku çavkaniya xwe ji netewetiyê digire ji bo gel rast e û rênîşander e. Ev rastî bilindbûna neteweyê bi xwe re tîne û desthilata rejîma kolonyal dilezîne (Fanon, 2001: 47). Aime Cesaire jî kêşeya bingehîn a gelên kolonîkirî di çarçoveya neteweyî de dinirxîne û li dijî wê yekê derdikeve ku kêşeyên neteweyî di çarçoveya têkoşînên çînî yan jî têkoşîna li dijî kapîtalîzm û sosyalîzmê de bê nixandî. Lewra, bi dîtina

wî, têkoşîna çînî nikare kêşeya gelên kolonîkirî çareser bike (Cesaire, 2005: 29).

Di *Hawarê* de, cara pêşî, Hevindê Sorî neteweyê wek hêza rizgariya ji kolonyalîzmê û riya serbestiya gel pênase dike. Nivîskar di nivîsa xwe ya “Yeketîman”ê de netewetiyê wek dîne gelperestiyê bi nav dike û têkoşerên neteweyî û dijkolonyal ên mîna Mustafa Kamil, Sa’d Zexlûl, Yûsif Mazînî, Xaribaldî, Waşinxton de Valira, Xandî û Îhsan Nûrî Paşayê serkirdeyê serhildana Agiriyê wek pêxemberên vî dîne dide nasîn. Bi dîtina wî, pirtûkên pîroz ên vî dîne destûrên serbestî û serbixweyiyê ne û dua û wirdên wî jî sirûdên neteweyî ne (Sorî, 2012: 214). Ev mijar di jimareya 18an a *Hawarê* de ji aliyê Celadet Alî Bedirxan ve jî tê behskirin. Celadet jî herwekî Hevindê Sorî kurdariyê wek dîne kurdan dide nîşandan û di bin sernavê “Pendên Ayîna Kurdaniyê” de ji bo rizgariyê rê û rêçikan dide ber xortên kurd (Bedir-Xan C., 2012: 286). Ne tenê Hevindê Sorî û Celadet, nivîskarên *Hawarê* yên din jî hilweşandina kolonyalîzmê bi avakirina nasnameya neteweyî û afirandina lehengên neteweyî mumkîn dibînin. Loma jî edebiyata *Hawarê* ji aliyekî ve edebiyata neteweyî ye, ji aliyê din ve jî edebiyateke dijkolonyal e. Ji bo vê jî, di gelek deqên *Hawarê* de, kesayetên edebî di riya rizgariya neteweyî û têkberina desthilata kolonyal a tirkan de bi nasnameya xwe ya neteweyî dihesin û bi vê nasnameya kolektîf roleke çalak û erênî digêrin.

Kesayetên deqên edebî yên *Hawarê* di çarçoveya rizgariya neteweyî de bi deng û rengên xwe yên dijkolonyal derdikevin pêş. Nivîskarên *Hawarê* bi armanca pêgihandina lehengên xwe yên neteweyî gelek caran dîmenên çewisandina welat û bînpêkirina nirxên neteweyî berçav dikin û bi vî awayî ji êş û şerpezetiya gel û niştîman kesayetiyên neteweyî yên dijkolonyal diafirînin. Ji ber vê jî, nivîskarên *Hawarê*, di deqên xwe yên edebî de, bi rûdanên trajîk zemîna hişyarî û haydariyê amade dikin. Bi gotina Fanon, rizgarbûna ji kolonyalîzmê tu caran bê haydarî û hişyariyê pêk nayê. Lewra bikerê çewisandî dema ji rastiya xwe agahdar dibe, bi çavekî nû li xwe û li derûdora xwe dinêre û bi vê nêrîna nû hebûnê ji binê ve diguherîne. Bi vî awayî bikerê çewisandî ji temaşevaniyê vediguhere û dibe çalakgerê avakirina çarenûsa xwe (Fanon, 2001: 35). Ji ber vê jî, rizgariya ji kolonyalîzmê bi afirandina mirovên nû mumkîn dibe ku ev mirovên nû bi coşeke têkoşerane rastiya kolonyalîzmê têk dibin û serbestiya neteweya bindest misoger dikin.

Nivîskarên *Hawarê*, di şikandina hukmê kolonyalîzma tirkan de, herî zêde bi xortan re diaxivin. Lewra xort xwedî hêza guherînê ne û bi hişyariya wan desthilata kolonyalîst dikare bê jinavbirin. Ji ber vê çendê, Celadet Alî Bedirxan di gotara xwe ya “Xwe Binas” de bangê xortan dike û di pileya yekem de dixwaze çîna xortan rake ser piyan. Nivîskar bi pirsiyarên “Tu kî yî? Ji kîjan millet û nîjad î? Zimanê te çi ziman e? Tu berê çawan bûyî? Îro di çi halî de yî? Jê çawan dikarî bifilitî?”¹ dixwaze haydarî

û wê hişyariya ku Fanon behs dike pêk bîne. Lewra bersiva van pirsiyaran dê xortan bikêşe ser realîteya neteweyî û deriyê cîhaneke nû li ber wan veke. Bi dîtina Celadet, xortên kurd di roja qewimandinê de (di rewşa kolonyal de) hatine dinyayê û divê mirinê bidin ber çavên xwe. Lewra neviyên miletekî kevin, yên ku rehê wan digihîje Medan û Ariyan, nabe ku vê bindestiyê qebûl bikin. Bi dîtina wî armanca xortan divê rizgariya welat û neteweyê be, navê armanca wan divê kurd be, kurdayetî be, Kurdistan be. Nivîskar welat wek cesteyekî jihevketî dişayesîne û sedema vê jî bi nebûna yekîtiyê ve girê dide (Bedir-Xan C., 2012: 286). Ji ber vê, dixwaze di kesayetiya xortên kurd de mirovên nû biafirîne ku ji nexweşî û kêmasiyên berê azade bin.

Celadet, di vê hewldana afirandina mirovên nû de, cih dide keçên kurd jî. Ji ber vê çendê, di paragrafa dawî ya vê gotarê de bang li keçên kurd dike û dibêje, “Keçê! di van gotinan de para te ne hindik e, lewra tu yê vî xortî perwerde bikî, pê re bijî û pê re bimirî” (Bedir-Xan C., 2012: 290). Bi vî awayî Celadet Alî Bedirxan li tenişt xortan rola arîkariyê dide keçên kurd û wan jî wek bikerên kara vedîxwîne meydana têkoşînê. Ji ber vê jî di gelek deqên edebî yên *Hawarê* de jin li tenişt xortan di têkoşîna neteweyî de cihên xwe digirin û hewl didin ji wan kêmtir nemînin.

Kamiran Alî Bedirxan jî, di gotara xwe ya “Hewekî Hate Gotin” de, bangê xortan dike û ji aliyekî ve xortan ji bo têkoşîn û parastina welat han dide, ji aliyê din ve rev û sistiyê riswa

dike. Bi dîtina Kamiran, di riya welat de mirin “spehî” ye, destjêberdan û rev jî “şermezarî” ye. Ji ber vê jî berê xwe dide xortên kurd û bi dengekî bilind dibêje, “Sîng û bedena xwe bi mêranî û dilxweşî ji welat û jin û zaroyên xwe re bike mertal! Rabin... Rabin xortno! Rabin ji bo şerî! Dilê we bila tucar sist mebe!!.. Ne mirin lê tirs tehl e.” Kamiran ji bo pêşî li sistbûna têkoşîna xortan bigire dibêje “revîn” ne gotineke kurdî ye. Yê ku bireve dê jin û zaroyên xwe, welat û namûsa xwe radestî dijmin bike, loma jî ji xortan re dibêje:

Berde, bila sînga te de gulên şerê welatî bibişkin!
Ji hejmara dijminan, ji boşbûna wan metirsin!! Xwe bavêjin baza êrîşkaran! Bila tirsî ji jînê neêxin dilê xwe de!! Dilê we bila geş be, dilê we bila şa be, di siha mirinê de azahiya welatî û bext û namûs veşartîne. Roja xweşiya Kurdistanê ji siha mirinê dê xwe hilavêje. Qedr û mezinahî û nav û deng di siha mirinê de veşartîne. (Bedir-Xan K., 2012:378-379)

Bi vî awayî Kamiran Alî Bedirxan di riya welat de pesnê canfîdayan dide û ruhê têkoşînê vedijîne. Ji xwe dema mirov li karakterên edebî yê *Hawarê* dinêre mirov dibîne ku ev karakter di bin siha van gotinên Celadet û Kamiran de hatine afirandin ku hemû jî bi nasnameya xwe ya neteweyî û bi têkoşerîya xwe derdikevin pêş.

Vejandina bikerên çewisandî di *Hawarê* de li ser rêzikekê pêk tê. Pêşî hêzên kolonyal êrîşî gundek, bajarek yan jî komeke

serhildêr dikin û gelek caran jî bavê kesayetê çîrokê dikujin. Bi vî awayî zilm û tehdaya hêzên kolonyalîst bikerê çewisandî hişyar dike û di dilê wî de hesta tolhildanê dilivîne. Ev hest kesayetê edebî ji bo têkoşînê han dide û bi vî awayî bi armanca derkirina dijmin û parastina gel û niştîman xwe fîda dike. Dema ev diqewime, mîna ku Celadet jî diyar kiribû, xortên kurd û keçên kurd digel hev in û dema lê diqewima keçên kurd jî mîna xortên kurd derdikevin pêş û di têkoşînê de ji wan kêmtir namînin. Mirov dikare bibêje ku di kovara *Hawarê* de vejandina bikerên çewisandî li ser vê qaydeyê xwe nîşan dide û dengê wan di encama vê pêvajoyê de tê bilindkirin. Di vê çarçoveyê de em ê niha di deqên edebî yê *Hawarê* de berê xwe bidin pêvajoya vejandina bikerê çewisandî û kesayetên van deqên edebî bidin nasîn.

Rindê û Zîzê her du kesayetên keç ên çîroka Celadet a “Ber Tevna Mehfûrê” ne. Di Serhildana Şêx Seîd de dema bavê wan tê kuştin her du xwişk digel dayka xwe û birayê xwe yê biçûk Gefo li bajêr bi cih dibin. Her du xwişk ji bo dabînkirina mesrefên xwendina birayê xwe di kargeha mehfüran de dixebitin. Lewra Gefo li ser wesiyeta bavê wan ê şehîd divê bixwîne, rêzika dinyayê bigerîne û li hember dijmin wek bikerekî bihêz derkeve pêş. Loma zivistanê her du keçik bi cilên xwe yê tenik dixebitin û heqaretên serhostayê xwe dadiqurtînin. Dema Zîzêya biçûk ji ber sermayê ji kar dikeve, Rindê armanca xebata wan jê re diyar dike û Zîzê jî ji bo vê armanca pîroz zêdetir dixebite

û pereyên zêdetir qezenc dike. Wek ku tê dîtin her du kesayetên keç, ji bo ku birayê wan wek bikerekî bihêz û hişyar rûbirûyê dijimin bibe di amadekirina wî de roleke çalak digêrin û erkên xwe yê neteweyî bi awayekî serkeftî bi cih tînin.

Di şanonameya “Hevind” de Hevind kurekî biçûk e û di nav serhildana Agiriyê de ji bo bergiriya welat ketiye nav şervanan. Herçend biçûk be jî, ji armanca serhildanê baş têgihîştîye û bi zanîn tevdi gere. Di bin top û bombeyan de jî bi derûdora xwe re henekan dike û hemûyan bi xwe dikenîne. Bi wêrekiya xwe diçe ji çeperên dijmin narincokan berhev dike û ji Qeşem û Menîjeyê re dibêje, “Min ji we re sêv berhev kirine.” Dema ku hêzên dijmin êrîşî girê ku şervanên kurd lê bi cih bûne dikin, li ser daxwaza Serwer Beg, jin û zarok ji çekdaran tîn veqetandin. Di vê gavê de Hevind, ji bo ku wî jî bikin nav hêzên çekdar ji bijîşk re lava dike û bi arîkariya bijîşk dikeve nav çekdaran (Bedir-Xan C., 2012: 333). Celadet Alî Bedirxan, bi karakterê Hevind, di kesayetiya zarokê de wêrekiya zilamekî gihîştî nîşan dide û zarokên welat jî di berevaniya welat de kara û bihêz nîşan dide.

Qeşem û Menîje du karakterên jin in di şanonameyê de û digel destgirtiyên xwe, Felemez û Gurgîn, çar sal in li serê çiya di nav şer de ne. Her du keç ne di eniya şer de ne, li cihekî nîsbeten ewletir in. Dema dengê top û çekan tê, Menîje ji bo destgirtiyê xwe digirî, lê Qeşem dil didiyê û dibêje ewên ku şer dikin hemû mîna mêr û birayên me ne û bi vî awayî helwesta

neteweyî tîne bîra wê. Dema leşkerên dijmin nêzî wan dibin, ew jî dest davêjin çek û rûbirûyê dijmin dibin. Di vê navê de Menîje bi bombeyên balafirên dijmin birîndar dibe. Digel vê yekê jî dema çekdar û xelkê sivîl ji hev tîn veqetandin, Qeşem û Menîje dixwazin bikevin nav çekdaran. Berê xwe didin Lewend Axa û dibêjin, “Ma axa em jî ne çekhilgir in. Te bi çavên xwe dît, me çawan şer dikir.” Lewend Axa wan himbêz dike û dibêje çek nînin. Li ser vê yekê Qeşem dibêje, “Xwezî em keç nebiwana.” Qeşem û Menîje jî wek du karakterên jin bi fîdakarî û dilberziya xwe derdikevin pêş, ku Celadet bi riya van kesayetan dixwaze nîşan bide ku jinên kurd jî di şerê parastina welat de dikarin rûbirûyê dijmin bibin û dema pêwîst be bi qehremanî têbikoşin.

Di şanonameya “Hevind” de Serwer Beg jî kesayetekî nimûneyî ye. Sewer Beg fermandarê serhildanê ye, di şerê dawî de birîndar dikeve. Her kes dibêje qey miriye, lê çavê xwe vedike û dibêje ez hîn nemirime. Berî ku bimire, rênumayiyên xwe yê dawî ji bo hevalên xwe radigihîne û ji Qubad re dibêje, “Tu kirasê min ê bixwîn bibî dotmama min, kurê min tê de bi xwedî bikin, wî zû bigihînin û bêxin xizmeta milletî. Millet nikare gelek li hêviyê bimîne. Jê re canfeda û canbêzarî divêtin. Ji diya wî re holê bêje” Serwer Beg gotinên xwe yê dawî jî weha rêz dike, “Di herderî de mêranî, di herderî de kurdanî, lê dijmin serdest, em di herderî de qels û bêkeys, ji lewra di herderî de bindest in” (Bedir-Xan C., 2012: 327). Serwer Beg bi van gotinên xwe digel ku li bindestî û qelsiya kurdan mikur

jî tê, tu caran bêhêvî nabe û hêviya serketinê bi riya kirasê xwe yê bixwîn dispêre nifşên paşerojê û bi dengê berz ji kurê xwe re wêrekî û têkoşîna xwe mîrat dihêle, herweha wek bikerekî neteweyî rola perwerdekirina kurê xwe jî dispêre jina xwe û bi vî awayî mêr û jin û zarok di riya serkeftinê de dibin pişkdarên rizgariya neteweyî.

Di kovara *Hawarê* de, Nûredîn Ûsif jî gelek serkeftî ye ji bo afirandina kesayetiyên neteweyî. Di çîroka “Gulê” de bi du kesayetên balkêş derdikeve pêşiya me. Gulêya kesayeta sereke ya çîrokê ji gundê Şadiyan e. Berî çend salan bavê wê bi zor ew daye mêrekî. Li ser vê, Gulê mêrê xwe dikuje û bi pey Qoçoyê rêbir dikeve. Ji ber vê çendê, gundî bi çavekî nebaş li Gulê dinêrin û jê re dibêjin “Gula qehpik! Gula bênamûs!”. Gelek caran Qoço wê davêje ber tajangan, lê ji ber ku Gulê xwe bi wî disitirîne dengê xwe nake û pê razî ye. Dema esker dor li gundê Şadiyan digirin, ew jî bi armanca berevaniya gundê xwe digel Qoço û gundiyan çek hildigire. Dema dijmin nêzîk dibin, Gulê ji bo parastina welatê xwe û Qoçoyê parêzvanê xwe li çareyekê digere, destê xwe davêje xencerê û wînda dibe. Qoço digel çil gundiyan di kemînê de li benda dijmin in. Wê gavê zêrevanek dibêje yek tê ji aliyê dijmin ve. Her kes dibêje “Gula qehpik” em xistin kemînê. Qoço ji neçarî tîfinga xwe dirêjî wê dike û wê dikuje. Piştî demekê têdigihîjin ku Gulê bi dizî çûye bin konê zabitê dijmin û serê wî ji laşê wî biriye. Ji ber vê çendê, Qoço dibêje, “We bi min gunehê paşîn da kirin, ji Gula qehpik re me

qehpîti kir!”

Kesayetê duyem ê çîrokê jî Qoço ye. Dema dijmin dor li gundê Şadiyan digirin, digel heşt zilamên xwe tê gund û ji gundiyan re dibêje, “Gundîno! Ev panzde sal in ko ez gunehan dikim. Xelkê dikujim. Xerabiyê dikim. Ji bo avêtina gunehên xwe ji ser xwe min sond xwar ko dijmin ji welêt derêxim” (Ûsif, 2012: 489-490). Bi vî awayî Nûredîn Ûsif ji du kesayetên gunehkar du lehengên neteweyî diafirîne û di çarçoveya rewabûna berevaniya welat û derkirina eskerên dagirker de kesayetiyên nerênî yên civakî vediguherîne û rewabûnê dibexşîne wan. Di vê çîrokê de, ne ku dagirkeriya dijmin bikerên bindest bédeng dike, berevajî zemîna veguherîna van kesayetên nerênî amade dike dengê wan bilindtir dike.

Di çîroka “Hevîna Perîxanê” de lehenga çîrokê Perîxan e. Hêj di diwazdeh saliya xwe de li hember romiyan kîneke wê ya venekuştî, kûr û bêpayan heye. Dema digel hevala xwe Eyşeyê di baxçe de dileyîze ew dibe eskerê kurd, Eyşe jî dibe eskerê romî. Ji ber vê kîna xwe ya kûr bi kevir û dar û sîlan tê Eyşeyê û ji bîr dike ku ev lîstik e. Dema ku Eyşeyê têk dibe, dirûşmên neteweyî berz dike û dibêje, “her bijî kurd! Her bijî Kurdistan”. Perîxan, ji ber ku tu kurên wî nînin, ji aliyê Mûsa Beg ve wek kurekî hatiye xwedîkirin. Her şev dema bavê wê keça xwe dike himbêza xwe, li çavên wê dinêre û jê re dibêje ez di çavên te de qedera Kurdistanê û bicihanîna hêviyên xwe dibînim. Mûsa Beg ji bo serbestî û serbilindiya gelê xwe civateke veşartî digirîne

û dema dijmin pê dihesin, wî dibin baregeha eskerî û dikujin. Piştî kuştina wî, Perîxan şîretên bavê xwe tîne bîra xwe û ji bo hildana tola wî û welat dide ser şopa bavê xwe. Piştî ku xwendina xwe tamam dike, dibe endameke çalak a civata bavê xwe û di rojê cejna romiyên de, dema civat biryara kuştina serdarê dijmin, hakimê Kurdistanê, dide, wek canbêzar Perîxan xwe davêje meydanê. Roja cejnê cilên xwe yê hevrîşim û spî li xwe dike, bombeyek dike bin kulîlkan û li ser navê xelkê bajêr diçe pêşwazîkirina serekê dijmin. Dema Perîxan nêzîkî hakim dibe bombeyê diteqîne û xwe û hakim dikuje. Piştî demekê, hevalên Perîxanê tînan meydanê cihê bombeyê. Hinekî erdê dikolin dibînin ku laşê Perîxanê li ser laşê hakim e û pencên wê li dora histûyê wî kilît bûne (Ûsif, 2012: 622-624). Nûredîn Ûsif bi kesayeta Perîxanê jinên kurd ewçend bihêz nîşan dide ku bi zanîn, hêz û wêrekiya xwe dikarin hakimê kolonyal ê Kurdistanê ji nav bibin û serê miletê xwe pê bilind bikin. Ji vî aliyê ve Perîxan di nav kesayetên edebî yê *Hawarê* de kesayetiya herî bihêz e û di çarçoveya dijberiya kolonyalîzmê de mîna keke serkeftî ye.

Kamiran Alî Bedirxan jî di çîrokên xwe de kesayetên têkoşer ên dijkolonyal diafirîne. Di çîroka “Lawikê Min” de, dema serhildan dest pê dike, Gurgîn, digel ku nû zewiciye jî, dest davêje çeka xwe diçe bereya şer. Di vî maweyê de jina wî kurekî tîne. Gurgîn rojê bi destê xwe yê xwînî tê malê, kurê xwe ji dergûşê derdixe û dibêje, “Tacîn! Dilê te ji bona arîkariya Kurdistanê ye. Xwîna te ji bona şer û rijandinê ye.” Di

ser vî bûyerê re pênc sal derbas dibin. Rojê Tacînê pênc salî ji diya xwe re dibêje, “dayê ji bavê min re binivîse ku ez mezin bûme, dilê min ji bo hezkirina Kurdistanê hildavêje, xurtiya min ji bo arîkariya Kurdistanê ye, xwîna min ji bo şer û rijandinê ye” (Bedir-Xan K., 2012: 61-62). Herwekî diyar e di vî çîrokê de Gurgîn şervanê roja îro ye û Tacîn jî bi van gotinên xwe nîşan dide ku jî paşerojê ew dê cihê bavê xwe bigire û dirêje bide xebata rizgariyê. Gotinên weha hişmendane li ser zimanê kurekî pênc salî ji aliyê hunerî ve kêşedar be jî, nimûneyeke balkêş e ji bo nîşandana vîna bihêz a xelkê Kurdistanê.

Di çîroka “Mêrê Min di Şerî de ye” de jî serhildan û şerê welat di roja daweta Zîn û Zendên ku deh sal in evîndarên hev in dest pê dike. Zend tenê şevê bi jina xwe re dimîne û serê sibehê zû di saet şeşan de digel çil xortên kurd diçe bereya şer. Di şeveke sar û tarî de bêriya jina xwe dike, tîfinga xwe dide hevalê xwe û diçe mala xwe. Li derî dixê, dibêje “ez Zend im, mêrê te me.” Zîn derî vedike û bi çavekî sar û tehl jê re dibêje, “mêrê min Zend bi welatîyên xwe ve di şerî de ye!” û derî digire (Bedir-Xan K., 2012: 95). Helwesta Zînê hişmendî û dilqehîmiya jina kurd nîşan dide ku parastina welat di ser hestên xwe yê takekesî de digire.

Di çîroka “Du Egîd” de, Kamiran Alî Bedirxan behsa du egîdên kurd ên bînav dike. Ev her du şervan piştî şikestina serhildanê dîl dikevin. Li hember vî, şervanek mirinê ji qebûlkirina vî rewşê baştir dibîne. Hevalê wî jê re dibêje eger

jin û zarokên min nebûna min jî dixwest ez bimirim. Şervanê aza ji hevalê xwe re dibêje, “Jin û zarok çi ne? Di dilê min de pêteke bilintir heye, piştî welatê min winda bû qîmeta tiştek nîne.” Herweha ji hevalê xwe dixwaze ku dema bimire laşê wî bi xwe re bibe û wî li erdê Kurdistanê veşêre. “Kolosê min dane ser sînga min, tifînga min bide destê min û xencera min bêxe ber piştî min.” Ji hevalê xwe re diyar dike ku ew dê wek nobetdarekî di gorê de bimîne heta dengê topan û şehîna hespan bê wî. Lewra egîdên kurdan dema di ser gora wî re derbas bibin, ew dê bi çekên xwe ji gorê derkeve ji bo stendina welatê xwe tevî wan bibe (Bedir-Xan K., 2012: 27). Bi vî awayî Kamiran Alî Bedirxan di serdema têkçûnê de jî hêviyên kesayetên xwe zindî dihêle û tolhildana bavan vediguhezîne kuran.

Di gotara dijkolonyal a *Hawarê* de tolhildan cihekî girîng digire. Lewra nivîskarên *Hawarê* ji ber şikandina her du serhildanên Şêx Seîd û Agiriyê li hember dewleta tirk di nav hêrs û kîneke kûr de ne. Wekî ku li jorê hat dîtin piraniya kesayetên edebî yên *Hawarê* wek tolhilderên şikestina serhildanên kurdan derdikevin pêşberî me. Lê ne tenê kesayetên edebî, gul û kulîlkên Kurdistanê jî di hildana tola kurd û Kurdistanê de beşdariya kesayetên edebî dikin. Di çîroka “Dildiziya Gulekê” ya Kamiran Alî Bedirxan de, şevêkê, zabitekî dijmin digel delala xwe di nav parîzeke Diyarbekirê de digerin. Ev parîz li serê kortalek e ku Şêx Seîd û hevalên wî tê de hatine veşartin. Di nav vê parîza mezin de sosin, rihan, lale, binefş û kulîlkên curbicur hene. Her

şev guleke vê parîzê vedibe û gava destekî biyanî jî dirêjî wê dibe pelên gulê tên hev. Zabitekî dijmin wek nîşaneyê serdestî û çewsîneriyê, dema di nava parîzê de digere bi gavên hişk pê li çîmen û bihnûniyan dike. Ji ber vê hêşinahiyên zirav dişkên û pelên kulîlkan ji hev dikevin. Zabit tê ber vê gulê û dest davêjê. Gul dil dike xwe rabigire, lê zabit wê diçîne. Di destê wî de gul sînga xwe vedike û xwe geş dike; lê dema zabit û delaliya xwe wê bêhn dikin di cih de dimirin. Bi dîtina Kamiran, tenê kesên ku di şerê welat de beşdarî kirine dildiziya wê gulê dizanin, lewra ev gul nîşaneyê hêviyên Kurdistanê ye, di nav her pelekê wê de hezaran axên birîndaran, hezaran evdên şehîdan, hezaran hêstirên sêwî û jinebiyan û hezaran şînen welatiyan di xew de ne (Bedir-Xan K., 2012: 69-70). Ji ber vê jî di amadenebûna şervanên kurd de erka tolhildanê digirin ser milên xwe û ew jî herwek şervanên kurd peyama qebûlnekirina rewşa kolonyal radigihînin.

Di çîroka Telet Qedûr ya “Kulîlkên ko ji Kurdistanê Tê” de jî, kulîlkên çiyayên Kurdistanê wek hêmayeke neteweyî derdikevin pêş. Di vê çîrokê de, her sal kulîlk li derekê dicivin behsa karekî xwe yê baş dikin û di encamê de kîjanê karekî baştir kiribe ew tê padaştirin. Di roja civînê de hemû kulîlk tî, lê Nêrgis, Beybûn û Xecxecok ne amade ne. Piştî demekê ev her sê kulîlk bi xwêdayî dikevin hundir. Dema sedemê derengmayîne ji wan tê pirsîn, lêborîna xwe dixwazin û diyar dikin ku ji dereke gelek dûr, ji çiyayên Kurdistanê hatine. Li

wê derê rastî sê cendekên xortên kurd hatine ku di riya welat û milletê xwe de bi şeref û rûmet hatine kuştin. Ji ber vê jî ji wan re sih çê kirine heta ku hevalên wan hatine û ew veşartine. Li ser vê gotina wan, kulîlkên din radibin wan didin ser milên xwe, ji wan re çepikan lê dixin û padaşta salê didine wan (Qedûr, 2012: 506). Di vê çîrokê de jî bi rêzgirtina şehîdên Kurdistanê kulîlk di berevaniya welat de aliyê xwe diyar dikin û dibin wesîleya derbirîna fîdakariya şervanên kurd.

Ev mînak nîşan didin ku tolhildan, wek hêmayeke dijkolonyal, nîşaneyê zindîbûna kesayetên edebî yên kovara *Hawarê* derdikeve pêşberî me û hesta tolhildanê wek hêza têkoşîna li hember desthilata kolonyal, di bilindkirina dengê bikerên çewisandî de roleke girîng digêre.

5. Li Hember Zanista Kolonyal Danîna Zanista Dijkolonyal di Hawarê de

Em ji Michel Foucault û Edwar Said dizanin ku zanist ne tiştekî bêguneh e û bi kûrahî bi karên siyasî û desthilatdariyê ve girêdayî ye (Loomba, 2000: 64). Said zanistê wek baskê pêşeng ê kolonyalîzmê pênase dike û bi dîtina wî, ev zanista ku jê re dibêje oryantalîzm di bin xizmeta berdewamiya desthilata kolonyal de kar dike û bi tu awayî ne objektîv e (Said, 1991: 320). Lewra qadên zanistî di bin karîgeriya komel, çalakiyên çandî, xwendingeh, pirtûkxane û hukumetan de dimînin; ji ber vê jî ne berhemên zanistî, ne jî yên fiktîf “azad” nînin û bi niyet, girîmane (fereziye) û xiyalên desthilatdaran ve sînorkirî ne

(Said, 1991: 320).

Zanista ku bi destê Rojava li hember Rojhilat hat bikaranîn, bi berbelavbûna pergala dewletên neteweyî re, ji aliyê hemû desthilatdarên serdest ve li hember netewe û mirovên bindest hat bikaranîn û, bi riya amrazên îdeolîk ên mîna xwendingeh, çapemenî û pergala polîtîk ên dewletê (Althusser, 1989:29), wek çekeke veşartî li beramber gelên kolonîkirî hat bikaranîn. Lewra tundûtûjiya kolonyal xwedî rehendên “epîstemîk” bû û bi êrîşkirina ser çand, fikir û nirxên gelên kolonîkirî, pêgeha xwe bihêztir dikir (Loomba, 2000: 75). Ji ber vê, ne tenê di qadên şer de divê di qadên zanistî de jî gelên bindest li xwe varqiliyana û li hember van êrîşên zanistî yên serdestan berevaniya hebûn û kerameta xwe bikirana.

Dewleta Tirkiyeyê jî piştî ku serhildanên kurdan serkut kirin û di warê eskerî de pêgeha xwe xurt kir, li gor bernameya asîmîlasyona netewe-dewleteke serdest, bi amrazên xwe yên asîmîlasyonê rûbirûyê komela kurdî bû. Bi vê armancê kurdî hat qedexekirin û bi riya xwendingehan tirkî wek çekekê li beramber zimanê kurdî hat bicihkirin. Ji bilî vê, dewletê bi riya dezgehên xwe yên “zanistî”, wek Dezgeha Zimanê Tirkî û Dezgeha Dîroka Tirkî, di bin navê zanistê de dîrok, ziman, hebûn û nasnameya kurdan înkâr kir û bi amrazên xwe yên îdeolojîk, bi awayekî tund êrîşî kurdan kir. Li hember vê rewşê, Celadet Alî Bedirxan jî, bi geşkirina zimanê kurdî û danîna alfabeyeke nû, kurdî kir mortal li hember zimanê fermî yê asîmîleker (Aydinkaya, 2010:

212) û bi vî awayî *Hawar* wek dezgeheke dijkolonyal derxist pêşiya dezgehên “zanistî” yên kolonyal.

Di *Hawarê* de eger “xencer” sembola tundûtîjiya dijkolonyal be, “qelem” jî wek sembola hişyarkirina li hember zanista kolonyal derdikeve pêş. Lewra piştî şikestina serhildanên kurdan em dibînin ku Celadet û hevalên xwe ji xencerê zêdetir berê xwe didin qelemê û bi riya qelemê dixwazin dijberiya kolonyalîzma dewleta tirk bikin. Jixwe di nivîsa “Gazinda Xencera Min” de, Celadet Alî Bedirxan, li ser zimanê xencerê, zêdetir rola qelemê destnîşan dike û di navbera xencer û qelemê de terciha xwe diyar dike. Herwekî ku dibêje, bi riya qelemê dixwaze milletê xwe bi xwendin û nivîsandinê, bi kurmanciyê vejîne, milletê xwe bike xwedan zanîn û bi vî rêgehê bigihîje armanca xwe. Madem zimanê kurdan tê înkarkirin, bi nebûna nivîs û pirtûkan di çavê kurdan de tê kêmkirin û tenê wek zimanê axiftin û danûstendinê tê nîşandan (Bedir-Xan C., 2012: 180), divê kurdî bê geşkirin û pêşvebirin da ku bikare çanda kurdan biparêze, rê li ber dagirkeran bigire, ku nekarin bi ziman û zanista xwe ya îdeolojîk hişmendiya gel bimehînin.

Bi dîtina Celadet, ev êrîş û bînirxkirinên “zanistî” divê bi riya xwendin û zanîneke din bîn jinavbirin û bi geşkirina zimanê kurdî bîn pûçkirin. Di vî çarçoveyê de, Celadet, di gotara xwe ya “Zilamek û Zimanek” de, bi kesayetiya Elyêzer bîn Yehûda behsa çîroka vejandina zimanê mirî yê Îbranî dike ku bi ked û hişmendiya kesekî dibe zimanê miletekî (Azîzan,

2012: 669). Bi vî awayî, Celadet peywendiya ziman û vejandina neteweyekê berçav dike û kurdiyê dike navenda vejandina neteweya kurd. Her di vî çarçoveyê de dema ku li Tirkiyeyê zimanê kurdî tê qedexekirin, ji Mustafa Kemal re nameyekê dişîne û bi argumentên zanistî berevaniya zimanê kurdî dike û îdia dike ku kurdî ji gelek aliyan ve ji tirkî pêşketîtir e û nabe ku kurdî bi riya zimanê tirkî bê kuştin.

Di gelek deqên *Hawarê* de “xwendin, kitêb, zanîn û ziman” wek riyeke têkoşîna li hember dagirkeriyê tîr nîşandan. Eger ev amraz di destê kolonyalîstan de wek amrazên îdeolojiya dagirkeriyê bîn bikaranîn, di destê nivîskarên *Hawarê* de wek amrazên berevanî û tolhildanê derdikevin pêş. Loma jî nivîskarên *Hawarê* xwendin û zanînê gelek caran digel sembolên tundûtîjiyê bi kar tînin û di riya vekirina tola welat de zanînê dikin pişkdarê xencerê. Di “Helbesta Tola Welêt” de, helbestvan ji bo tolhildanê dibêje, “divê ez bixwînim, bibim mezin û zana, piştî wî bibim mêrkujekî binavûdeng, top û tîfing hilgirim û tola welat vekim” (Hawar, 2012:24). Di çîroka “Ber Tevna Mehfûrê de”, Bengî Axa, berî ku ji aliyê dewletê ve bê kuştin, wesiyyet dike ku kurê wî Gefo bixwîne û tola bav û welatîyên xwe bistîne. Ji bo vî armancê her du keçên Bengî Axa di nav mercên dijwar de kar dikin da ku mesrefa xwendina birayê xwe dabîn bikin û bi zanabûna wî tola bav û bira û welatê xwe hilînin. Di çîrokê de li ser zimanê Rindêya keça Bengî Axa tê diyarkirin ku eger kekê wan Zinar qenc bixwenda, roja ku eskerên Kurdan bi

ser Diyarbekirê ve girtin nedihîşt esker bibin çend bir û biçin bajarên din. Ji ber vê jî Rindê berê xwe dide Gefoyê birayê xwe yê biçûk û dibêje bixwîne û welat serbixwe bike (Bedir-Xan C., 2012: 53). Di çîroka “Hevîna Perîxanê” de jî dema bavê wê ji aliyê eskeran ve tê kuştin, Perîxan bi armanca tolhildana bavê xwe diçe kitêbxaneyê bavê xwe û, piştî şeş salan bi temamkirina xwendina xwe, dibe endameke kara ya civata bavê xwe û di cejneke romîyan de serekê wan ê li Kurdistanê dikuje (Ûsif, 2012: 624).

Ji van nimûneyan tê fêmkirin ku di kovara *Hawarê* de xwendin û zanîn bi armanca berevaniya welat û tolhildan û raqewirandina dijminê dagirker tê pêşniyazkirin. Jixwe di dirûşma *Hawarê* de jî hatiye, “Hawar dengê zanînê ye. Zanîn xwe nasîn e, xwe nasîn ji me re rêya felat û xweşiyê vedike” (Hawar, 2012: 10). Ev jî nîşan dide ku zanîn di *Hawarê* de, wek riyê rizgariyê tê nîşandan û ji bo ferqkirina rewşa kolonyal a Kurdistanê û azadkirina wê wek mercek tê danîn. Ji ber vê têgihîştina kovarê û rola wê ya girîng, *Hawar* ji aliyê dewleta tirk ve û bi îmzeyê Mistefa Kemal wek weşaneke “muzir” tê nîşandan û ketina wê ya nav Tirkiyeyê tê qedexekirin (Akturk, 2012: 13).

Encam

Kovara *Hawarê* di encama dabeşkirina Kurdistanê û serkutkirina her du serhildanên Şêx Seîd û Agiriyê de derdikeve. Damezirîner û nivîskarên *Hawarê*, piştî van şikestinên siyasî, bi

riya edebiyatê bal dikêşin ser rewşa kolonyal a Kurdistanê û li dijî desthilata dewleta Tirkiyeyê bi gotara xwe ya dijkolonyal derdikevin pêş. Damezirînerê kovarê Celadet Alî Bedirxan û birayê wî Kamiran Alî Bedirxan xwedan roleke sereke ne di berçavkirina gotara dijkolonyal a *Hawarê* de. Ji bilî wan, nivîskarên wek Nûredîn Ûsif, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Telet Qedûr Hecî Elî Begzade û Hevîndê Sorî jî li ser rêça wan di gotara dijkolonyal a kovara *Hawarê* de beşdarî dikin.

Nivîskarên *Hawarê* Kurdistanê di nav rewşeke kolonyal de pêşkêş dikin. Dewleta Tirk bi hemû hêza xwe ya serkutker êrîşî gund û bajarên kurdan dike, serhildêrên kurdan bi tundî tepeser dike û bi leşkerên xwe yê zordest zulm û zorê li xelkê dike. Li hember vê tundûtîjiya dewleta tirk a li ser kurdan, nivîskarên *Hawarê* berxwedanê wek erkekî niştimanî û neteweyî dibînin û bikaranîna tundûtîjiyê li hember hêza kolonyal a dewleta Tirkiyeyê rewa dikin. Wek nîşaneyê rewakirina vê tundûtîjiyê jî, “xencer” di kovarê de roleke kara digêre û gelek caran qelema wan di pesindana vê xencera kurdparêz de tê bikaranîn.

Dewleta Tirkiyeyê û kesayetên tirk, wek dagirkerên Kurdistanê, xwedan wêneyekî nerînî ne di *Hawarê* de. Dewlet bi amrazên xwe yê zext û jinavbirinê li ser hebûna kurdan û welatê wan metirsiyeke mezin çê dike. Kesayetên tirk ên ku di deqên edebî yê *Hawarê* de jî cih digirin yan leşker in yan jî rêvebir in. Ev kesayet, wek nûnerên hêza kolonyal a Dewleta Tirk, ne tenê bi hêza xwe ya leşkerî, bi zimanên xwe yê serdest

jî kurdan diçewisîn. Ji ber vê, dema ku rûbirûyê kurdan dibin, bi tirkîyeke tijî ferman diaxivin û bi her awayî xwe li ser wan zal dikin.

Nivîskarên *Hawarê* hilweşandina hukmê kolonyal di geşkirina hişmendîya neteweyî de dibînin. Ji bo çêkirina vê hişmendiyê jî hewl didin rûdanên trajîk ên sitemkariya li ser kurdan berçav bikin, dengên bikerên çewisandî bilind bikin û bi riya van kesayetên hişyar hêz bidin berxwedanê. Ji ber vê, hemû kesayetên edebî yên *Hawarê* wek nûnerên neteweyeke bindest ji bo hişyarkirina endamên neteweyê wek kesayetên nimûneyî hatine hilbijartin. Di nav vê çarçoveya nûnertiya neteweyî de, ne tenê xortên kurd, keç û zarokên kurdan heta kulîlkên Kurdistanê jî erkê xwe bi cih tînin. Loma jî Serwer Beg û Hevîndê Celadet, Perîxan û Gulêya Nûredîn Ûsif û kulîlkên Kamiran Alî Bedixan û Telet Qedûr wek cengawerên edebiyata *Hawarê* derdikevin pêş.

Têkoşîna li hember kolonyalîzma Dewleta Tirk, di *Hawarê* de, ne tenê bi riya şerê çekdarî, bi zanîn û xwendinê jî tê kirin. Lewra kolonyalîzma dewleta tirk ne tenê bi tundûtîjîyê, bi riya biamrazkirina (enstrûmentalîzekirin) zanînê jî xwe nîşan dide. Qedexkirina kurdî, bêrûmetkirina dîrok û nasnameya kurdan û belavkirina zimanê tirkî di nav kurdan de dibe sedem ku Celadet û hevalên xwe jî li hember zanîna kolonyal zanîneke dijkolonyal li nav gelê kurd belav bikin û bi riya xwendin û hînbûna zimanê kurdî vê êrîşê pûç bikin. Ji ber vê çendê jî di *Hawarê* de “zanîn”

xwedan naverokeke siyasî ye, şeweyekî têkoşîna neteweyî ye û ji bo parastina neteweyê ji xencerê girîngtir e.

NOT

¹Mirov dibêje qey ev gotar wek alternatîva “Ey Tük Gençliği”ya Atatürk hatiye nivîsin.

ÇAVKANÎ

Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, wer. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, Çapa Duyem, İstanbul, 1989.

Aydinkaya, Fırat, “Golgotha Tepesinden İnmenin Arifesinde Vicahiye Çevrilmiş Kürt Modernleşmesi Eleştirisi”, *Dipnot*, j. 1, İstanbul, 2010, r. 205-225.

Azîzan, Herekol Celadet, “Biyaniyekî di Kurdistanê de Çi Dîtine”, *Hawar*, (j. 19), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 309-311.

Azîzan, Herekol, “Zilamek û Zimanek”, *Hawar*, (j. 40), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 668-670.

Bedir-Xan, Celadet A., “Ber Tevna Mehfurê”, *Hawar*, (j. 4), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 51-54.

Bedir-Xan, Celadet A., “Gazinda Xencera Min”, *Hawar*, (j. 12), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 179-180.

Bedir-Xan, Celadet A., “Tola Karwên”, *Hawar*, (j. 17), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 273-275.

Bedir-Xan, Celadet A., “Xwe Binas”, *Hawar*, (j. 18), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 286-290.

Bedir-Xan, Celadet A., “Hevînd”, *Hawar*, (j. 20), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 321-334.

Bedir-Xan, Dr. Kamiran A., “Du Egîd”, *Hawar*, (j. 2), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 27.

Bedir-Xan, Dr. Kamiran A., “Lawikê Min”, *Hawar*, (j. 4), Belkî, Diyarbakır,

2012, r. 61-62.

Bedir-Xan, Dr. Kamiran A., “Dildiziya Guleqê”, *Hawar*, (j. 5), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 69-70.

Bedir-Xan, Dr. Kamiran A., “Mêrê Min di Şerî de ye”, *Hawar*, (j. 7), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 95.

Bedir-Xan, Dr. Kamiran A., “Welat û Dilê Min”, *Hawar*, (j. 14), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 216.

Bedir-Xan, Dr. Kamiran A., “Li ber Tirba Şêx Seîd”, *Hawar*, (j. 17), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 261-262.

Bedir-Xan, Dr. Kamiran A., “Eyloyê Pîr”, *Hawar*, (j. 21), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 340-343.

Bedir-Xan, Dr. Kamiran A., “Herweqî Hate Gotin”, *Hawar*, (j. 23), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 378-379.

Cegerxwîn, “Şehname Şehîdan”, *Hawar*, (j. 18), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 291-292.

Cegerxwîn, “Serxwebûna Mirîşkan”, *Hawar*, (j. 20), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 335-337.

Cesaire, Aime, *Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Wergêr: Güneş Ayas, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2005.

Fanon, Frantz, *Yeryüzünün Lanetlileri*, wer. Lütfi Fevz, Topaçoğlu, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.

Hawar, “Armanc, Awayê Xebat û Nivîsandina Hawarê”, *Hawar*, (j. 1), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 10-11.

Hawar “Tola Welêt”, *Hawar*, (j. 2), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 24.

Hebeş, Husên, *Raperîna Çanda Kurdî di Kovara Hawarê de*, Belavgeha Hogir, Çapa Yekemîn, Bonn, 1996.

Loomba, Ania, *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Wer. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı

Yayınları, Çapa Çarem, Ankara, 2013.

Qedûr Hecî Elî Begzade, Telet “Kulîlkên ko ji Kurdistanê Tê”, *Hawar*, (j. 30), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 506.

Said, Edward, *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, Wer. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, Çapa Çarem, İstanbul, 1991.

Sebrî, Osman, “Li Goristanek Amedê”, *Hawar*, (j. 21), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 348-353.

Serdar Akturk, Ahmet, “Li Xerîbiyê Ronesansa Çandî ya Kurdî: Ekola Hawarê”, Wer. ji tirkî Aysel Çetin, *Zend*, j. 19, İstanbul, 2012, r. 10-15.

Sorî, Hevîndê, “Yequetîman”, *Hawar*, (j. 14), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 214-215.

Ûsif, Nûredîn, “Gulê”, *Hawar*, (j. 29), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 489-490.

Ûsif, Nûredîn, “Keskesor”, *Hawar*, (j. 30), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 503-504.

Ûsif, Nûredîn, “Hevîna Perîxanê”, *H* (j. 37), Belkî, Diyarbakır, 2012, r. 622-624.